

Розвиток адміністративно-канонічної структури Української Греко-Католицької Церкви від Берестейського собору до сучасності (1596–2006 рр.): постановка проблеми

Проголошений у 2002 р. верховним архієпископом Любомиром Гузаром курс на здобуття патріархального устрою Української Греко-Католицької Церкви¹, що був закономірним актом після тривалих змагань за його визнання², не тільки відкрив нові перспективи її розвитку, але й поставив перед єпископатом і духовенством низку нових вимог щодо удосконалення та розширення адміністративно-канонічної структури Церкви. Одним із засобів вирішення цієї проблеми постійно діючі Синоди єпископів УГКЦ визнали утворення нових епархій в структурі Церкви, для чого 1996 р. навіть було створено синодальну комісію територій нових епархій³. Вже після офіційної легалізації УГКЦ 1989–1991 рр. в її структурі залишалося дві епархії – Львівська та Івано-Франківська. Враховуючи нові потреби розвитку Церкви, у 1993 р. було створено чотири нові епархії – Коломийсько-Чернівецьку, Самбірсько-Дрогобицьку, Тернопільську та Зборівську, у 1996 р. – Києво-Вишгородський екзархат; 2001 р. – Донецько-Харківський екзархат, 2004 р. – Одесько-Кримський екзархат⁴. Патріарший Синод єпископів УГКЦ 13–20 вересня 2006 р. розглянув «питання, пов'язані з обсадженням єпископських престолів там, де бракує правлячих архієреїв, і в місцях, де потрібні єпископи-помічники»⁵. Таким чином, розширення мережі епархій в УГКЦ вимагає детальнішого вивчення фахівцями з канонічного права та істориками Церкви передумов, потреб та механізму створення нових епархій як основної одиниці адміністративно-канонічної структури Церкви.

Слід зауважити, що в сучасній історіографії історії УГКЦ порушена проблема розглядається в кількох аспектах:

– по-перше, з точки зору канонічного права – шляхом вивчення організаційної структури УГКЦ, з'ясування її місця в структурі Вселенської (Католицької) Церкви, висвітлення ролі інституту єпископів у розвитку Церкви⁶;

– по-друге, з історичної точки зору – через розгляд структури УГКЦ в історичній ретроспективі⁷, зокрема вивчення історії розвитку окремих єпархій⁸ та діяльності єпископів⁹;

– по-третє, з практичної точки зору, яка враховує сучасні вимоги розвитку УГКЦ, а саме – проблеми церковно-державних відносин, правового регулювання діяльності Церкви в законодавчому полі України та в канонічному праві, відновлення діяльності та розвитку Церкви в період незалежності¹⁰.

Отже, проблема розвитку адміністративно-канонічної структури УГКЦ у вітчизняній історіографії активно розробляється дослідниками. Слід зауважити, що за період незалежності України проблематику історії єпархій Римо-Католицької, Православної та Греко-Католицької Церков на території України вже розробляли у своїх дисертаційних дослідженнях В.І. Феніч, І.Я. Скочиляс, О.П. Тригуб, В.Ф. Кметь, В.С. Перерва, І.Б. Скочиляс, І.В. Шостак¹¹. Однак не вирішеними залишаються окремі її аспекти, зокрема щодо механізму адміністративно-канонічних структурних змін у Церкві, пов'язаних із утворенням єпархій, сучасного стану єпархій в структурі УГКЦ. Вивчення даного спектру проблематики, на нашу думку, може становити не тільки теоретичне, але й практичне значення, а тому вимагає залучення ширшого кола фахівців з історії Церкви та канонічного права. В даній статті ми лише спробуємо коротко окреслити постановку проблеми, яка потребуватиме детальніших студій, визначити періодизацію розвитку адміністративно-канонічної структури УГКЦ.

Передусім необхідно визначити суть терміна «єпархія» з різних точок зору. Так, канонічне право подає наступні трактування: 1) єпархія, за визначенням канону 368 Кодексу канонічного права 1987 р. (CIC), – це «частина народу Божого, яку довірено єпископу, щоб він при співучасті духовенства пастирськи опікувався нею, щоб вона, будучи прилучена до свого пастиря та зібрана ним у Дусі Святому через Євангеліє та Святу Євхаристію, утворила окрему (партикулярну) Церкву, в якій воістину перебуває та діє єдина, свята католицька і апостольська Церква Христова»¹²; 2) «відповідно до цього визначення єпархію характеризують три елементи: частина Божого народу, єпископ і пресвітерія, а це означає на-

ступне. По-перше, єпархія не є, як можна було б зрозуміти з етимології цього грецького слова, адміністративним округом Вселенської Церкви, а *Populi Dei portio* (частиною Божого народу), тобто спільнотою віруючих, які разом з їхнім пастирем сповідують спільну католицьку віру. По-друге, початком і основою єдності чи *communitio* цієї частини Божого народу є єпископ, який робить її суб'єктом Церкви, для якого територія відіграє другорядне, суто адміністративне значення, на відміну від слова і таїнства, які разом з харизмою виступають (хоч і в різній мірі) найважливішими елементами цієї спільноти. І нарешті, для проповідування Євангелія і для звершення таїнств, особливо Євхаристії, єпископові необхідний пресвітерії – той складовий, конститутивний елемент партикулярної Церкви, який дає змогу прослідкувати аналогію з конститутивною структурою Вселенської Церкви. Ці три елементи кодексового визначення єпархії можуть реалізовуватися і в інших, відмінних від єпархії правових нормах»¹³.

З теологічної точки зору існують два терміни: 1) «дієцезія (грец. – урядування, уряд, адміністрація) – а) адміністративний поділ римської імперії... б) коли цей вислів перейшов до церковного словника, його значення піддавали поважним змінам – від назви того, що сьогодні називаємо парафією, аж до екзархів чи церковного округу, який містить декілька провінцій; с) переважно вирази «дієцезія» і «архієпископія» означають територію, що знаходиться під безпосередньою юрисдикцією єпископа або архієпископа, котрий урядує у своєму власному імені, а не як вікарій. Звідси називається він єпископом дієцезальним, або «ординарієм». Дієцезія рівнозначна єпархії у Східних Церквах»; 2) «єпархія (грец. – провінція, округ) – вираз часто вживають у канонах вселенських Соборів на Сході, а означає він адміністративну церковну клітину, керовану митрополитом...»¹⁴.

З точки зору релігієзнавства, «єпархія (грец. – владарювання) – адміністративно-територіальна одиниця в християнській церкві на чолі з єпархіальним архієреєм (митрополитом, архієпископом, єпископом), який відповідає за стан єпархії та свою діяльність у ній перед органами вищої церковної влади...»¹⁵. Подібне трактування можна знайти серед істориків: «єпархія – основна церковна адміністративно-територіальна одиниця (округ) у православній, католицькій та англіканській церквах»¹⁶.

Таким чином, наведені визначення терміна, незважаючи на деякі відмінності, характеризують єпархію як основну адміністративно-канонічну одиницю в структурі Церкви. Власне з такої точки зору спробуємо дати коротку характеристику розвитку єпархій від Берестейської унії до сучасності.

Наприкінці XVI ст. ієрархія Київської Церкви в силу різних історичних обставин (насамперед внутрішньої кризи в Церкві, спричиненої, по-перше, втручанням в її внутрішні справи Константинопольського патріарха, який підтримував ставропігійні церковні братства в їх суперечках з єпископами, призначив свого екзарха та змістив Київського митрополита; по-друге, негативними наслідками практики патронату; по-третє, впливом протестантизму на Церкву¹⁷) після декількох спільних синодів 1590–1596 рр.¹⁸ прийняла рішення про злуку із Апостольським Престолом. Після проголошення унії 1596 р. Київська Церква охоплювала значну канонічну територію й налічувала 6 єпархій, зокрема Київська митрополіча, Полоцько-Вітебська, Пінсько-Турівська, Володимирсько-Берестейська, Луцько-Острозька, Холмсько-Белзька; водночас єпископи Львівський та Перемишльський не прийняли унії, тому їхні єпархії опинилися поза межами канонічної території Київської Уніатської Церкви¹⁹.

Отже, із 1596 р. розпочинається новий етап розвитку адміністративно-канонічної структури Київської Церкви, яка прийняла унію із Римським Престолом. Увесь наступний час її розвитку аж до сучасності можна умовно поділити на наступні періоди та етапи:

1) «перший польський» період (1596–1772 рр.) – від Берестейської унії до першого поділу Речі Посполитої – характеризується політично нестабільною ситуацією, яка негативно впливала на розвиток адміністративно-канонічної структури Церкви. Цей період умовно поділяється на наступні етапи:

а) 1596–1620 рр., тобто від Берестейського синоду до відновлення православної ієрархії Єрусалимським патріархом Феофаном – Київська Уніатська Церква спершу налічувала 6 єпархій, а згодом до двох православних єпархій додалися ще шість, тобто було створено «подвійну» ієрархічну структуру²⁰;

б) 1620–1648 рр. – характеризується посиленням уніатсько-православної полеміки, появою ідеї Києво-Галицького патріархату як засобу примирення та зростанням ролі козацького стану у підтримці православної ієрархії. Полеміка 1620–1623 рр. призвела до фактичного поділу Київської митрополії «на три смуги впливів: північну, середню і південну. Південна смуга включала Галичину, Волинь, Київщину і Поділля. Ці землі підпадали під абсолютний вплив і управління православної ієрархії, яку підтримує козацтво на чолі із Сагайдачним... Середня смуга, до якої належали Холмщина, Підляшшя, Сіверщина і Смоленщина, стає ареною міщанських впливів, з перевагою з'єднаних католицьких єпископів. Пра-

до складу Російської імперії; тому, незважаючи на тимчасове збереження кількох уніатських єпархій (більшості єпархій – до 1839 р., Холмської єпархії – до 1875 р.), центр розвитку уніатської (з 1773 р. – греко-католицької) Церкви остаточно переноситься до Австрійської імперії, де 1807 р. відновлено Галицьку митрополію²⁷;

б) 1807–1885 рр. – етап становлення греко-католицької Галицької митрополії, яка спершу включала три єпархії – Львівську, Перемишльську та Холмську (з 1830 р. – підпорядкована безпосередньо Апостольському адміністраторові); протягом 1850–1885 рр. тривав процес утворення Станиславівської єпархії²⁸;

в) 1885–1919 рр. – від офіційного утворення Станиславівської єпархії, що завершило тричленний поділ Галицької митрополії та відкрило можливість проведення Львівського синоду 1891 р., до розпаду Австро-Угорщини та періоду ЗУНР²⁹.

3) «другий польський» період (1919–1939 рр.) – характеризується чітким визначенням адміністративно-канонічної структури Греко-Католицької Церкви в Конкордаті між Апостольською Столицею та Польщею 1925 р. Галицька греко-католицька провінція – митрополія складалася із трьох єпархій – Львівської, Перемишльської та Станиславівської³⁰.

4) період Другої світової війни (1939–1945 рр.) характерний своїми особливостями церковно-державних відносин в період радянської та німецької окупацій, однак суттєвих змін в адміністративно-канонічну структуру Церкви не приніс. Умовно поділяється на такі етапи:

а) 1939–1941 рр. – внаслідок реалізації таємного протоколу пакту Молотова – Ріббентропа у вересні 1939 р. Галицька митрополія була поділена на дві нерівні частини: цілком Львівська архієпархія, Станиславівська та частина Перемишльської єпархії ввійшли до складу СРСР, інша ж частина останньої (Засяння) – до складу німецького генерал-губернаторства. Такі політичні зміни відкривали можливості для проведення місійної діяльності на сході, і митрополит А. Шептицький створив чотири греко-католицькі екзархати на всій території СРСР³¹;

б) 1941–1945 рр. – на Греко-Католицьку Церкву поширюється німецьке законодавство про релігійні культу, розвиток Церкви толерується окупаційною адміністрацією³².

5) «радянський» період (1945–1991 рр.) позначений значними трансформаціями в організаційній структурі Церкви. Умовно виділяються такі етапи:

а) 1945–1946 рр. – офіційна ліквідація УГКЦ під тиском державно-партійних органів на т.зв. Львівському соборі 1946 р. Внаслідок цього три греко-католицькі єпархії були ліквідовані, а на їх основі створено православні єпархії – Львівську, Самбірську, Станіславську (з 1963 р. – Івано-Франківську) та Тернопільську³³;

б) 1946–1989 рр. – період «катакомбного» існування Української Католицької Церкви, коли було налагоджено підпільну мережу духовенства та єпископів, збережено піділ Галицької митрополії на три єпархії³⁴;

в) 1989–1991 рр. – період легалізації УГКЦ – характерний відновленням довоєнної адміністративно-канонічної структури Церкви³⁵.

б) період незалежної України (1991–2006 рр.) – відкрито широкі можливості для розширення адміністративно-канонічної структури УГКЦ як в історичній області Галичина, так і в центрі, сході та на півдні України внаслідок проведення місіонерської діяльності серед населення³⁶.

Таким чином, вивчення єпархій як основної адміністративно-канонічної структури УГКЦ становить не тільки теоретично-пізнавальний, але й практичний інтерес. Запропонована в даній статті періодизація розвитку адміністративно-канонічної структури УГКЦ, яка є досить умовною й потребує детальніших студій, враховує політичний (при поділі на періоди) та внутрішньоцерковний (при поділі на етапи) фактори, адже, як свідчить історія, будь-яка значна зміна державно-політичного режиму визначає нову систему церковно-державних відносин та відповідно впливає на рівень організації релігійно-церковного життя.

Перспективою дослідження порушеної проблеми є наступні питання:

1) вивчення джерел канонічного права, які регулюють організаційну структуру та розвиток єпархії;

2) з'ясування та чітке окреслення терміна «єпархія» в майбутньому кодексі Партикулярного права УГКЦ;

3) вивчення механізму створення єпархій в структурі УГКЦ для подання практичних пропозицій на Синоди єпископів УГКЦ;

4) створення детальнішої періодизації розвитку адміністративно-канонічної структури УГКЦ;

5) вивчення історичної ролі кожної окремої єпархії у розвитку Церкви.

¹ Верховне Архієпископство УГКЦ повинно бути у Києві // Нова Зоря. – 2002. – 6 лютого. – Ч. 6. – С. 1; Дідуга П. З пропозиціями до проекту Партикулярного права // Нова Зоря. – 2002. – 13 березня. – Ч. 11. – С. 1; о. Яців І. Символ воскресіння Церкви // Нова Зоря. – 2002. – 30 жовтня. – Ч. 42. – С. 1; УГКЦ в очікуванні статусу Патріархату // Нова Зоря. – 2002. – 27 листопада. – Ч. 46. – С. 2; Синод Єпископів Києво-Галицької

митрополії УГКЦ // *Нова Зоря*. – 2004. – 10 вересня. – Ч. 35. – С. 2; Про утворення патріаршого устрою УГКЦ: Пастирське послання Глави УГКЦ Блаженнішого Любомира кардинала Гузара // *Нова Зоря*. – 2004. – 24 вересня. – Ч. 37. – С. 4-5.

² Єленський В. Проблема патріархату Української Греко-Католицької Церкви // *Людина і світ*. – 2002. – №11-12. – С. 17-21.

³ Рішення і постанови Синодів Єпископів Української Греко-Католицької Церкви 1989–1997 років. – Львів: Вид-ня „Благовісника”, 1998. – С. 38.

⁴ Єленський В. Проблема патріархату Української Греко-Католицької Церкви // *Людина і світ*. – 2002. – №11-12. – С. 17-21; Стоцький Я. Історичні аспекти відновлення, реорганізації та структурування православних і католицьких церков у 1988-1999 роках // *Київська Церква*. – 1999. – №2-3. – С. 44-57; Номінація нових єпископів УГКЦ // *Нова Зоря*. – 2002. – 23 січня. – Ч. 4. – С. 1.

⁵ Комунікат про засідання Патріаршого Синоду Єпископів УГКЦ // *Нова Зоря*. – 2006. – Ч. 38. – 29 вересня. – С. 1-2.

⁶ Димид М. Єпископ Київської Церкви (1589-1891). – Львів: ЛБА, Інститут канонічного права, 2000. – 248 с.; Сапеляк А. Київська Церква на слов'янському Сході: Канонічно-єкуменічний аспект / Наукові редактори: Ю. Сливка, О. Аркуша. – Буенос-Айрес – Львів: Місіонер, 1999. – 232 с.; Федорів Ю. о. д-р. Організаційна структура Української Церкви/ НТШ в Канаді. – Торонто, 1990. – 210 с.; о. Кияк С. Помісність Української Католицької Церкви візантійського обряду як вияв її вселенськості (католицькості) // *Історія релігій в Україні: Праці XIII Міжнародної наукової конференції* (Львів, 20-22 травня 2003 року). – Кн. 2. – Львів, 2003. – С. 160-164; Суттнер Ернст Крістоф о. Значення Замоїського (1720) та Віденського (1773) синодів для уніатів Речі Посполитої та Габсбурзької монархії // *Ковчег: Наук. зб. із церк. історії*. – Львів, 2000. – Ч. 2. – С. 99-114.

⁷ Блажейовський Д. Ієрархія Київської Церкви (861-1996). – Львів: Каменяр, 1996. – 5687 с.; Боцюрків Б. Українська Греко-Католицька Церква та Радянська держава (1939–1950) / Переклад з англ. Н. Кочан, за ред. О. Турія. – Львів: Вид-во УКУ, 2005. – XX+268 с.; Великий А.Г. З літопису християнської України: Церковно-історичні радіолекції з Ватикану. – Рим: Видавництво ОО. Васіліан, 1971–1977. – Т. IV: XVI–XVII ст. – 1971. – 279 с.; Т. V: XVII ст. – 1972. – 287 с.; Т. VI: XVIII ст. – 1973. – 286 с.; Т. VII: XVIII–XIX ст. – 1975. – 279 с.; Т. VIII: XIX ст. – 285 с.; Т. IX: XX ст. – 1977. – 304 с.; Madey Johannes. Kirche zwischen Ost und West: Beträge zur Geschichte der Ukrainischen und Weissruthenischen Kirche. – München: Logos, 1969. – 239 s.; Марчук В.В. Церква, духовність, нація: Українська греко-католицька церква в суспільному житті України XX ст. – Івано-Франківськ: Плай, 2004. – 464 с.; Мудрий С. владика д-р. Нарис історії Церкви в Україні. – Івано-Франківськ: Вид-во Івано-Франківського Теологічно-Катехитичного Духовного Інституту, 1999. – 528 с.; Пащенко В. Греко-католики в Україні від 40-х років XX ст. до наших днів: Монографія. – Полтава, 2002. – 615 с.; Pelesch Julian. Geschichte der Union der ruthenische Kirche mit Rom von den ältesten Zeiten bis auf die Gegenwart. Band 2: Von der Wiederherstellung der Union mit Rom bis auf die Gegenwart (1596-1879). – Wien, 1880. – 876 s.; Стахів М. Христова Церква в Україні (988–1596 рр.). Нарис історії Української Католицької Церкви та аналіз перехрещення в ній інтересів Риму, Царгороду, Варшави й Москви в національно-політичному аспекті. – Львів: Львівська Духовна семінарія Святого Духа УГКЦ, видавниче підприємство „СТРІМ”, 1993. – XXX+586 с.; Федорів Ю. о. д-р. Історія церкви в Україні. – Торонто, 1967. – 362 с.; Боцюрків Б. Українська Греко-Католицька Церква в катакомбах (1946-1989) // *Ковчег: Зб. ст. з церк. історії*. – Ч. 1. – Львів, 1993. – С. 123-164; Войналович В. Українська греко-католицька церква в умовах антирелігійної кампанії кінця 50-х – початку 60-х років XX ст. // *Історія релігій в Україні: Праці XI*

Міжнародної наукової конференції (Львів, 16-19 травня 2001 року). – Львів, 2001. – Кн. 1. – С. 145-151; Дністрянський М., Ковальчук А. Адміністративно-територіальна організація греко-католицької церкви: історична ретроспектива і сучасні проблеми // Історія релігій в Україні: Тези повідомлень VI Міжнародного круглого столу (Львів, 3-8 травня 1995 року). – Львів, 1996. – С. 82-83; Ковальчук А. Територія діяльності уніатської (греко-католицької) церкви у XVIII ст. (період найбільшого поширення церкви в Україні) // Історія релігій в Україні: Матеріали VIII Міжнародного круглого столу (Львів, 11-13 травня 1998 року). – Львів, 1998. – С. 118-120; Мадей Н. Східні католицькі церкви: історія виникнення та сучасний стан // Українське релігієзнавство. – К., 2000. – №15. – С. 35-42; Мадей Н. Українська Греко-католицька церква в контексті уніатських церков // Українське релігієзнавство. – К., 2001. – №17. – С. 79-88; Марчук В. Історія греко-католицької церкви: концепція дослідження // Міжнародний Науковий Конгрес "Українська історична наука на порозі XXI століття". Чернівці, 16-18 травня 2000 р. Доповіді та повідомлення / Відп. ред.: А. Винар, Ю. Макар. – Чернівці, 2001. – Т. 2. – С. 62-65; Мудрий Софрон ЧСВВ, владика. Значення Галицької митрополії і Церкви в історії України // Київська Церква. – 1999. – №2-3. – С. 20-22; Степанюк Г. Організаційна будова Галицько-Львівської митрополії УГКЦ у міжвоєнний період // Історія релігій в Україні: Матеріали X Міжнародної конференції (Львів, 16-19 травня 2000 року). – Львів, 2000. – Кн. 1. – С. 351-360; Стоколос Н. Трансформація греко-католицизму в Австро-Угорській імперії // Людина і світ. – 2002. – №4. – С. 21-29; Сурмач О. Структурна реорганізація УГКЦ в роки німецької окупації // Історія релігій в Україні: Праці X Міжнародної наукової конференції (Львів, 16-19 травня 2000 року). – Львів, 2000. – Кн. 1. – С. 364-369; Турій О. Греко-католицька церква та українська національна ідентичність у Галиччині // Ковчег: Наук. зб. з церк. історії. – Ч. 4: Еклезіяльна й національна ідентичність греко-католиків Центрально-Східної Європи. – Львів, 2003. – С. 67-85; Химка І. о. "Апологія" Михайла Машиновського: до історії кризи у греко-католицькій церкві і характеристика поглядів "святоюрців" // Записки НТШ. – Т. ССХХV. – Львів, 1993. – С. 365-392; Химка І.П. Греко-Католицька Церква і національне відродження у Галиччині (1772-1918) // Ковчег: Зб. статей з церк. історії. – Ч. 1. – Львів, 1993. – С. 73-107; Химка І. Релігія й національність в Україні другої половини XVIII–XX століть // Ковчег: Наук. зб. з церк. історії. – Ч. 4: Еклезіяльна й національна ідентичність греко-католиків Центрально-Східної Європи. – Львів, 2003. – С. 55-66.

⁸ Андрухів І.О. Релігійне життя на Прикарпатті: 1944-1990 роки. Історико-правовий аналіз. – Івано-Франківськ: Івано-Франківська обласна друкарня, 2004. – 344 с.; Бадяк В. Наш Владика: Життя та посмертні митарства перемишльського єпископа Йосафата Коциловського / Суспільно-культурне т-во "Надсяння". – Львів: Місіонер, 2000. – 110 с.; Делятинський Р. Історія Станіславівської єпархії (1885-1900). – Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2001. – 96 с.; Делятинський Р. Станіславська єпархія в структурі УГКЦ у кінці XIX ст. // Християнство в Україні на межі третього тисячоліття / Редакційна колегія: В.І. Кононенко (голова) та ін. – Івано-Франківськ: Плай, 2002. – С. 136-142; Делятинський Р.І. До питання про передумови та процес канонічного заснування Станіславівської єпархії (1772-1885 рр.) // Християнська спадщина Галицько-Волинської держави: ціннісні орієнтири духовного поступу українського народу: Мат-ли ювілейної наук. конф. / Редкол.: Б. Остафійчук та ін. – Івано-Франківськ – Галич, 2006. – С. 148-155; Магочій П.Р. Пристосування без асиміляції: геніальність Мукачівської греко-католицької єпархії // Ковчег: Наук. зб. з церк. історії. – Ч. 4: Еклезіяльна й національна ідентичність греко-католиків Центрально-Східної Європи. – Львів, 2003. – С. 162-169; Магочій П.Р. Пряшівська греко-католицька єпархія: русинська чи словацька Церква? // Ковчег: Наук. зб. з церк. історії. – Ч. 4: Еклезіяльна й національна ідентичність греко-католиків Центрально-Східної Європи. – Львів, 2003. – С. 170-173; Полек В. Нарис історії Івано-Франківської єпархії // Шематизм Івано-Франківської єпархії Української Греко-Католи-

цької Церкви станом на 10 листопада 1995 року Божого. – Івано-Франківськ, 1995. – С. 99-156; Рамач Я. Релігійна та національна ідентичність русинів Крижевицької єпархії // Ковчег: Наук. зб. з церк. історії. – Ч. 4: Еклезіяльна й національна ідентичність греко-католиків Центрально-Східної Європи. – Львів, 2003. – С. 187-198; Скорейко Г., Осачук С. Греко-католицька Церква й полконфесійність Буковини у кінці XVIII – на початку XX століть // Ковчег: Наук. зб. з церк. історії. – Ч. 4: Еклезіяльна й національна ідентичність греко-католиків Центрально-Східної Європи. – Львів, 2003. – С. 136-145; Феніч В. Конфесійна та національна ідентичність духовенства Мукачівської греко-католицької єпархії 1771-1949 рр. // Ковчег: Наук. зб. з церк. історії. – Ч. 4: Еклезіяльна й національна ідентичність греко-католиків Центрально-Східної Європи. – Львів, 2003. – С. 146-161; Шпаменбергер Н. Не парадокс, а феномен: до питання конфесійної та національної ідентичності Греко-Католицької Церкви в Угорщині // Ковчег: Наук. зб. з церк. історії. – Ч. 4: Еклезіяльна й національна ідентичність греко-католиків Центрально-Східної Європи. – Львів, 2003. – С. 199-211.

⁹ Єгрешій О.І. Єпископ Григорій Хомишин і питання українсько-польського порозуміння (1904-1939). – Івано-Франківськ: Плай, 2001. – 71 с.; Назарко І.І. о. Київські і галицькі митрополити. – Торонто: Вид-во ОО. Василіян, 1962. – 271 с.; Гайковський М. УГКЦ в часи митрополитування Андрея Шептицького // Київська Церква. – 2001. – №2-3. – С. 32-48; Єгрешій О. Взаємовідносини митрополита Андрея Шептицького і єпископа Григорія Хомишина // Галичина. – 2001. – №5-6. – С. 315-320; Крив'як Б. Владика Юліан Пелеш – історик Церкви і перший єпископ Станіславівський // Історія релігій в Україні: Матеріали ІХ Міжнародної конференції 11-13 травня 1999 року. – Львів, 1999. – Кн. 1 (А-М) – С. 183-186.

¹⁰ о. Блажейовський Д. Чи потрібні зміни у назві Церкви? // Київська Церква. – 2000. – №4. – С. 88-90; Киричук О. Державно-правове регулювання діяльності Української греко-католицької церкви в Україні // Історія релігій в Україні: Науковий щорічник. 2004 рік. – Львів, 2004. – Кн. 1. – С. 275-282; Недавня О. УГКЦ на “Великій” Україні: можливості, проблеми, перспективи // Історія релігій в Україні: Праці XII Міжнародної наукової конференції (Львів, 20-24 травня 2002 року). – Львів, 2002. – Кн. 2. – С. 127-133; Новиченко М. Про деякі аспекти діяльності Української греко-католицької церкви // Історія релігій в Україні: Матеріали VIII Міжнародного круглого столу (Львів, 11-13 травня 1998 року). – Львів, 1998. – С. 165-167; Стоцький Я. Історичні аспекти відновлення, реорганізації та структурування православних і католицьких церков у 1988-1999 роках // Київська Церква. – 1999. – №2-3. – С. 44-57; Таблиця змін мережі релігійних організацій України (1991-1998 рр.) // Українське релігієзнавство. – К., 1998. – №8. – С. 84-89.

¹¹ Феніч В.І. Греко-католицька церква в громадсько-політичному та культурному житті Закарпаття (1771-1867): Дис... канд. іст. наук: 07.00.01 / Ужгородський держ. ун-т. – Ужгород, 1997. – 223 л.; Скочилас І.Я. Протоколи генеральної візитації Львівської єпархії 1730-1733 рр. як історичне джерело: Дис... канд. іст. наук: 07.00.06 / НАН України; Інститут української археографії та джерелознавства ім. М.С. Грушевського. – К., 1999. – 227 л.; Тригуб О.П. Історія Херсонської єпархії (1775-1918): Дис... канд. іст. наук: 07.00.01 / Національний ун-т «Києво-Могилянська академія». Миколаївська філія. – Миколаїв, 2000. – 242 арк.; Кметь В.Ф. Львівська єпархія у XVI – на початку XVII століття: Автореф. дис. ... канд. істор. наук: 07.00.01. / ЛНУ. – Львів, 2001. – 21 с.; Перерва В.С. Статус єпархіальних органів влади та парафіяльного священства в Київській митрополії наприкінці XVIII – XIX ст.: Дис... канд. іст. наук: 07.00.01 / Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2001. – 211 арк.; Скочилас І.Б. Парафіяльна сфрагістика Перемиської єпархії кінця XVIII – початку XIX ст. / Спеціальність 07.00.06 – Історіографія, джерелознавство та спеціальні історичні дисципліни. Автореф. канд. дис. – К., 2004. – 16 с.;

Шостак І.В. Луцько-Житомирська римо-католицька дієцезія наприкінці XVIII – у першій половині XIX століття: Автореф. канд. дис. – Львів, 2004. – 20 с.

¹² Ерде Петер. Церковне конституційне право / Пер. з угор. П. Гергелі. – Львів: Свічадо, 1998. – С. 88.

¹³ Джероза Ліберо. Церковне право / Переклад з нім. Н. Циглевської. – Львів: Свічадо, 2001. – С. 297-299.

¹⁴ Малий теологічний словник / Дж. О'Коллінз, Е.Г. Фаруджі; Заг. ред. владики С. Мудрого ЧСВВ. – Івано-Франківськ: ІФТКДІ, 1997. – С. 78-79, 107-108.

¹⁵ Релігієзнавчий словник / за ред. А. Колодного і Б. Лобовика. – К.: Четверта хвиля, 1996. – С. 115; Шевченко В.М. Словник-довідник з релігієзнавства. – К.: Наук. думка, 2004. – С. 145.

¹⁶ Історична наука: термінологічний і понятійний довідник / В.М. Литвин, В.І. Гусев та ін. – К.: Вища школа, 2002. – С. 140.

¹⁷ Великий А.Г. З літопису християнської України. – Т. IV. – С. 17-19; Мудрий С. Нарис історії Церкви в Україні. – С. 182-185; Сапеляк А. Київська Церква на слов'янському Сході. – С.15-18; Федорів Ю. Історія церкви в Україні. – С. 151-156.

¹⁸ Великий А.Г. З літопису християнської України. – Т. IV. – С. 19-41; Мудрий С. Нарис історії Церкви в Україні. – С. 185-188; Федорів Ю. Історія церкви в Україні. – С. 156-157; Димид М. Єпископ Київської Церкви (1589-1891). – С. 45-47, 61-84.

¹⁹ Димид М. Єпископ Київської Церкви (1589-1891). – С. 49-50; Блажейовський Д. Ієрархія Київської Церкви (861-1996). – С. 37.

²⁰ Сапеляк А. Київська Церква на слов'янському Сході. – С. 63-66.

²¹ Мудрий С. Нарис історії Церкви в Україні. – С. 232.

²² Блажейовський Д. Ієрархія Київської Церкви (861-1996). – С. 37.

²³ Мудрий С. Нарис історії Церкви в Україні. – С. 242-243.

²⁴ Мудрий С. Нарис історії Церкви в Україні. – С. 257-290; Сапеляк А. Київська Церква на слов'янському Сході. – С. 78-84; Федорів Ю. Історія церкви в Україні. – С. 196-208.

²⁵ Мудрий С. Нарис історії Церкви в Україні. – С. 290-295; Сапеляк А. Київська Церква на слов'янському Сході. – С. 84; Федорів Ю. Історія церкви в Україні. – С. 208-211, 241-247; Біла С. Причини переходу Перемиської, Львівської та Луцької єпархій до унії (кінець XVII – початок XVIII ст.): до історіографії проблеми // Історія релігій в Україні: Праці XII Міжнародної наукової конференції (Львів, 20-24 травня 2002 року). – Львів, 2002. – Кн. 1. – С. 95-101.

²⁶ Мудрий С. Нарис історії Церкви в Україні. – С. 295-337; Сапеляк А. Київська Церква на слов'янському Сході. – С. 85-91; Федорів Ю. Історія церкви в Україні. – С. 247-257, 259-263; Суттнер Ернст Крістоф о. Значення Замойського (1720) та Віденського (1773) синодів для уніатів Речі Посполитої та Габсбурзької монархії // Ковчег: Наук. зб. із церк. історії. – Львів, 2000. – Ч. 2. – С. 99-114.

^{26a} Сапеляк А. Київська Церква на слов'янському Сході. – С. 98.

²⁷ Мудрий С. Нарис історії Церкви в Україні. – С. 337-363; Сапеляк А. Київська Церква на слов'янському Сході. – С. 91-99; Федорів Ю. Історія церкви в Україні. – С. 257-259, 263-266;

²⁸ Мудрий С. Нарис історії Церкви в Україні. – С. 364-406; Сапеляк А. Київська Церква на слов'янському Сході. – С. 99-105; Федорів Ю. Історія церкви в Україні. – С. 274-288; Кияк С. Становлення Галицької митрополії – яскравий вияв католицькості київської церковної традиції // Християнська спадщина Галицько-Волинської держави: ціннісні орієнтири духовного поступу українського народу: Мат-ли ювілейної наук. конф. / Редкол.: Б. Остафійчук та ін. – Івано-Франківськ – Галич, 2006. – С. 155-159.

²⁹ Мудрий С. Нарис історії Церкви в Україні. – С. 406-465; Сапеляк А. Київська Церква на слов'янському Сході. – С. 99, 106-114, 122-127, 155-160. Федорів Ю. Історія церкви в Україні. – С. 288-292.

³⁰ Мудрий С. Нарис історії Церкви в Україні. – С. 465-474; Сапеляк А. Київська Церква на слов'янському Сході. – С. 160-165; Степанюк Г. Організаційна будова Галицько-Львівської митрополії УГКЦ у міжвоєнний період // Історія релігій в Україні: Матеріали X Міжнародної конференції (Львів, 16-19 травня 2000 року). – Львів, 2000. – Кн. 1. – С. 351-360.

³¹ Мудрий С. Нарис історії Церкви в Україні. – С. 474-479; Сапеляк А. Київська Церква на слов'янському Сході. – С. 166-169; Федорів Ю. Історія церкви в Україні. – С. 311; Бадяк В. Наш Владика: Життя та помертні митарства перемишльського єпископа Йосафата Коциловського / Суспільно-культурне т-во "Надсяння". – Львів: Місіонер, 2000. – С. 68.

³² Мудрий С. Нарис історії Церкви в Україні. – С. 479-480; Сапеляк А. Київська Церква на слов'янському Сході. – С. 169; Федорів Ю. Історія церкви в Україні. – С. 312; Сурмач О. Структурна реорганізація УГКЦ в роки німецької окупації // Історія релігій в Україні: Праці X Міжнародної наукової конференції (Львів, 16-19 травня 2000 року). – Львів, 2000. – Кн. 1. – С. 364-369.

³³ Мудрий С. Нарис історії Церкви в Україні. – С. 480-494; Сапеляк А. Київська Церква на слов'янському Сході. – С. 172-179; Федорів Ю. Історія церкви в Україні. – С. 312-315; Бистрицька Е. До питання про ліквідацію греко-католицької церкви (1944-1946 рр.) // Історія релігій в Україні: Праці XII Міжнародної наукової конференції (Львів, 20-24 травня 2002 року). – Львів, 2002. – Кн. 1. – С. 46-58.

³⁴ Боцюрків Б. Українська Греко-Католицька Церква в катакомбах (1946-1989) // Ковчег: Зб. ст. з церк. історії. – Ч. 1. – Львів, 1993. – С. 123-164; Сапеляк А. Київська Церква на слов'янському Сході. – С. 179-208; Марчук В.В. Церква, духовність, нація: Українська греко-католицька церква в суспільному житті України ХХ ст. – Івано-Франківськ: Плаї, 2004. – С. 228-257.

³⁵ Сапеляк А. Київська Церква на слов'янському Сході. – С. 209-212, 218; Марчук В.В. Церква, духовність, нація: Українська греко-католицька церква в суспільному житті України ХХ ст. – Івано-Франківськ: Плаї, 2004. – С. 258-271; Андрухів І.О. Релігійне життя на Прикарпатті: 1944-1990 роки. Історико-правовий аналіз. – Івано-Франківськ: Івано-Франківська обласна друкарня, 2004.

³⁶ Сапеляк А. Київська Церква на слов'янському Сході. – С. 212-225; Марчук В.В. Церква, духовність, нація: Українська греко-католицька церква в суспільному житті України ХХ ст. – Івано-Франківськ: Плаї, 2004. – С. 271-431.

Схема розвитку адміністративно-канонічної структури УГКЦ у 1596–2006 роках

1-й польський період (1596–1772 рр.)	Австрійський період (1772–1918 рр.)	2-й польський період (1919–1939 рр.)	Період Другої світової війни (1939–1945 рр.)	Радянський період (1945–1991 рр.)	Незалежна Україна (1991–2006 рр.)
1. Київська унія (з 1596 р.)	1. Львівська (з 1700 р.)	1. Львівська	1. Львівська	1. Львівська	1. Львівська
2. Перемишльська (з 1691 р.)	2. Перемишльська	2. Перемишльська	2. Перемишльська (до 1946 р.)	2. Івано-Франківська	2. Івано-Франківська
3. Холмська	3. Холмська (1807–1830 рр.); Станіславська (1885–1918 рр.)	3. Станіславська	3. Станіславська	3. Станіславська (з 1963 р. – Івано-Франківська)	3. Коломийсько-Чернівецька
4. Львівська (з 1700 р.)					4. Зборівська
5. Пінська					5. Тернопільська
6. Луцька (з 1702 р.)					6. Самбірсько-Дрогобицька
7. Володимирська					7. Бучаська
8. Полоцька					8. Кієво-Вышгородський екзархат
9. Смоленська					9. Одеський екзархат
					10. Донецький екзархат
					11. Крицько-Харківський екзархат

Примітка:

1. До адміністративно-канонічної структури (далі – АКС) УГКЦ не включено ті греко-католицькі єпархії на території України, які у свій час не підпорядковувалися канонічній владі Київського (до 1807 р.) чи Галицького (у 1807–1946 рр.) митрополита, Львівського верхояного архієпископа (~1946–2006 рр.).
2. У схемі не відображено поділів на етапі розвитку АКС УГКЦ, оскільки кожен з них має свої особливості канонічно-правового та юрисдикційного статусу єпархій, їх адміністративно-територіального поділу.

Карта адміністративно-канонічної структури УГКЦ
у 1920–1939 роках

Примітки:

1. В структурі УГКЦ, очолюваної митрополитом А. Шептицьким, в цей час налічувалося три єпархії — Львівська, Перемишальська та Станіславівська.
2. Мукачівська, Гайдукозська та Пряшівська єпархії, Апостольська адміністрація Лемківщини перебували поза складом АКС УГКЦ.